

Medicinalväxter och kryddor i Munkträdgården

L2010:1734

Kv Munkträdgården 2

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Helén Romedahl

Tekniska och administrativa uppgifter

Fastighet/lokal/område/sträcka	Munkträdgården 2
Socken/stad	Vadstena
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	L2010:1734
Digitala fastighetskartans blad	64E 7j NV
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH2000
Mätteknik	Manuell inprickning
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens dnr	431-10457-2020
Länsstyrelsens handläggare	Tom Carlsson
ÖM dnr	0270/20
ÖM projektnr	001594
ÖM Intrasisnr	-
Beställare	Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig	Statens Fastighetsverk
Projektledare	Helén Romedahl
Biträdande projektledare	-
Personal	-
Fältarbetstid	2020-11-10
Totalt undersöktes	5 m ²
Fynd	Nej
Foto	Digitala
Analys	Makro
Grafik	Helén Romedahl
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.
Upphovsrätt: om inget annat anges gäller Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Medicinalväxter och kryddor i Munkträdgården

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	5
Syfte och metod	7
Resultat	7
Referenser	7
Appendix 1. Arkeobotanisk analys	8
Bilaga 1. Profilritning	11

*Omslagsbild: Porten in till Munkträdgården/Gamla teatern.
Foto Helén Romedahl, ÖM.*

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

Den 10 november 2020 genomförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Munkträdgården 2 i Vadstena, inom Vadstena medeltida och historiska stadsområde, L2010:1734. Arbetet utfördes med anledning av att en spillvattenledning till Gamla teatern skulle bytas ut. Majoriteten av schaktet utgjordes av redan uppgrävda och sedan återfyllda massor med grus och sand. En liten sekvens med kulturlager fanns emellertid bevarad. Två av skikten var tydliga odlingslager och visade bl a på innehåll av odlade kryddor, rotfrukter och medicinalväxter.

Helén Romedahl
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5000.

Inledning

Den 10 november 2020 genomförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Munkträdgården 2 i Vadstena, inom Vadstena medeltida och historiska stadsområde, L2010:1734. Arbetet utfördes med anledning av att en spillvattenledning till Gamla teatern skulle bytas ut. Majoriteten av schaktet utgjordes av redan uppgrävda och sedan återfyllda massor med grus och sand. En

liten sekvens med kulturlager fanns emellertid bevarad. Två av skikten var tydliga odlingslager och visade bl a på innehåll av odlade kryddor, rotfrukter och medicinalväxter.

Arbetet utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen Östergötland. Ansvarig för fält- och rapportarbetet var undertecknad. För de arkeologiska kostnaderna svarade Statens Fastighetsverk.

Figur 3. Undersökningsområdet innan schaktning. Foto från norr, Helén Romedahl, ÖM.

Områdesbeskrivning

Det aktuella området ligger inom Vadstenas medeltida och historiska stadsområde (L2010:1734) och inom Vadstena klosterområde – inom den del som åtminstone sedan senmedeltid utgjort munkarnas trädgård.

Klosterkyrkan invigdes 1430 och bebyggelsen, i form av bostadshus och stall, kom att tätna kring densamma. Med 1423 års stadsbrand i färskt minne varnade man för brandrisken. Men det var först 1451 som ett kungligt påbud utfärdades varefter många byggnader revs eller flyttades så att klostret fick en frizon på 54 m (Sigurdsson & Zachrisson 2012). Det var sannolikt i nära samband med detta som aplanerna utvidgades.

På stadskartan från 1705 har lantmätaren ritat in Munkträdgården och markerat den som trädbeväxt, se figur 4.

I beskrivningen till samma karta skriver han bland annat att det är en vacker trädgård, omsluten av en

tegelmur och att det växer såväl unga som gamla fruktbarande träd där. Han noterar också att det i trädgården finns gamla stengrunder (Eekbom 1979). I samband med arkeologiska undersökningar och observationer under tidigt 1900-tal har man mycket riktigt också hittat lämningar efter murade byggnader i Munkträdgården. Några av lämningarna har bl a tolkats som spår efter Beginernas hus (Hasselmo 1982).

Som nämndes här ovan ligger undersökningsområdet inom Vadstena klosterområde, närmare bestämt inom dess sydöstra hörn. Vidare ansluter det till den mur som begränsar klosterområdet åt söder, utmed Klostergatan och åt väster utmed Murgatan. Området kom att inlemmas i munkarnas fruktträdgård i början av 1500-talet. I samband med reformationen och fördrivningen av systrarna övergick klostret i statlig ägo. På 1640-talet inrättades ett krigmanshus i delar av

Figur 4. Schaktet mot bakgrund av 1705 års karta (LMS D121-1:3). Skala 1:1000.

fastigheten. På den äldsta bevarade kartan över Vadstena, upprättad 1642, benämns området fortfarande som Klåsterträdgården vilket tyder på att området då var relativt oförändrat sedan klostertiden (Sigurdsson & Zachrisson 2012:129). Under 1700-talet gjordes flera uppmätningar över klosterområdet och trädgårdarna finns beskrivna i flera syneprotokoll (ibid:136ff).

Aktuellt schakt upptogs på den s k Gamla teaterns västra sida. Gamla teatern uppfördes 1825 som assemblélokal, d v s festlokal och är en av de äldsta bevarade landsortsteatrarna i Sverige. År 1847 byggdes teatern om och den renoverades 1940 (Högqvist 1981). Under 1986 utfördes en fasadrenovering. Vid denna konstaterades att huset sannolikt uppförts mot den gamla klostermuren på en längd av ca 38 m. Resterande väggar utgörs av fackverkskonstruktion från 1800-talet (Löfgren-Ek 1986).

Tidigare arkeologiska undersökningar

År 2000 gjorde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning längs Gamla teaterns västra långsida. Schaktet var 47 m långt och grävdes till ett djup om 1,8 - 2,5 m (årets schakt kom att ansluta till schaktet från år 2000). I sektionen syntes bl a enstaka gropar och stenläggningar. Sammanlagt var fem faser iakttagbara och lagren antydde att det förekommit två faser med omfattande planeringsarbeten i området. Inga daterande föremål påträffades vid undersökningen men likväl ett fragment av ett kalkstensornament. Undergrunden påträffades ca 0,6 - 0,8 m under gårdsplanens yta (Feldt 2001).

Figur 5. Schaktet. Rött streck markerar platsen för det bevarade kulturlagret. Foto från väster. Helén Romedahl, ÖM.

Östergötlands museum genomförde i november 2012 och 2013 en arkeologisk förundersökning inom fastigheten kv Munkträdgården 1. Vid undersökningen påträffades flera nivåer med kulturlager. Till den äldsta fasen hörde ett odlingslager. Ett förkolnat sädeskorn i lagret kunde ¹⁴C-dateras till 1260 - 1390 e Kr (Karlsson 2015).

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska undersökningen i form av schaktningsövervakning var att tillse att fast fornlämning berördes så lite som möjligt av arbetsföretaget. De lämningar som eventuellt framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och innehåll samt om möjligt dateras. Schaktet mätte ca 2 x 1 m och grävdes till ett djup om 1 - 2 m. En sektionsritning upprättades över det lilla parti i schaktet som innehöll bevarade kulturlager. Fotografier togs och jord samlades in för innehållsanalys. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Resultat

Här nedan presenteras lagerföljden i korrekt stratigrafisk ordning, d v s från det äldsta till det yngsta skiktet, se även bilaga 1.

Den orörda markhorisonten framkom här på ett djup om 0,9 m. Ovan denna avtecknade sig ett ca 0,2 m tjockt jordlager med ljusbrun lera (L4). Leran överlagrades av ett lager med mörkbrun homogen silt (L3), ca 0,3 m tjockt. Från L3 och L4 samlades jord in för innehållsanalys. L3 överlagrades ett lager med ljus sand (L2), sannolikt ett sättsandlager. Sista nivån, L1, under moderna bärlager, utgjordes av mörkgrå lerig silt som innehöll något kalkbruk.

Innehållet i L3 och L4 har analyserats makroskopiskt och innehållet visade en mycket tydlig koppling till odling. Båda proverna hade ett innehåll av sand som var uppblandat med organiskt material (latrin och gödsel). Detta ses som kännetecknande för just odlingsjord. Odlade växter som gjorde sig synligt i materialet var bl a kryddor som persilja, mejram och koriander samt medicinalväxter som t ex lungrot, hjärtstilla, ulltistel och fingerborgsblomma, se mer i Appendix 1.

Notera att flera av de påträffade växterna fortfarande odlas i Vadstena klosterträdgård.

Som tidigare nämnts anslöt aktuellt schakt till det som undersöktes år 2000. Även då noterades en nivå med sand tolkad som sättsand för en stensläggnings (gårds-
läggnings) samt en lagerkontext med ungefär samma karaktär och innehåll som ovan beskrivna odlingslager (L3 och L4). Inga daterande fynd påträffades men det finns inget som utesluter att odlingsnivåerna är medeltida och att de därmed har en direkt koppling till munkarnas trädgård.

Referenser

- Eekbom, J. 1979. *Beskrivning till 1705 års karta över Vadstena*. Föreningen Gamla Vadstena.
- Feldt A-C. 2001. *Nytt avlopp vid Gamla teatern*. Kv Munkträdgården 2/Klostergatan 7, Vadstena. Östergötlands museum. Rapport 2001:99
- Hasselmo, M. 1982. *Vadstena*. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Medeltidsstaden 36. Stockholm.
- Högqvist, J. 1981. *Byggnadsinventering, Vadstena tätort*. Arkivhandling, Östergötlands museum.
- Karlsson, E. 2015. *Odling och bebyggelse i Munkträdgården*. Östergötlands museum rapport 2015:27.
- Löfgren-Ek, A. 1986. *Översiktlig fasaddokumentation, Gamla teatern i Vadstena*. Arkivhandling, Östergötlands museum.
- Sigurdsson, J & Zachrisson, S. 2012. *Aplagårdar och klostertuljor. 800 år kring Vadstena klosters historia*.

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv

Akt nr D121-1:3. Mätning 1705. Vadstena stad, Östergötland.

ARKEOBOTANISK ANALYS AV PROVER FRÅN ODLINGSHORISONTER I MUNKTRÄDGÅRDEN I VADSTENA, ÖSTERGÖTLAND

Beställare: Östergötlands museum

Analys: Stefan Gustafsson 2021

Inledning

På uppdrag av Östergötlands museum utförde Arkeologikonsult en arkeobotanisk analys av två prover från Munkträdgården i Vadstena, Östergötland. Proverna samlades in i samband med en arkeologiska undersökning.

Syfte och metod

Proverna tog ur vad som tolkas som en odlingshorisont tillhörande Vadstena kloster. Syftet var att se om det fanns spår av odling med anknytning till klostret i Vadstena.

Jordprov våtsiktades i två såll med en maskstorlek av 5 mm respektive till 0,2 mm. Artbestämningen gjordes under av olika mikroskop med en förstoring av 4 till 600 gånger. Artbestämningen gjordes med hjälp av referenssamling och referenslitteratur (bl.a. Berggren 1969/1981; Jacomet 2006; Digital Seed Atlas of the Netherlands, Schweingruber 1978/1990; www.woodanatomy.ch).

Resultat

Båda proverna bestod av sand uppblandat med organiskt material, homogeniserat och något smuligt till sin struktur. Klassiska kännetecken på gödsled och bearbetad odlingsjord. Jorden tillfördes näring med kreatursgödsel (starr, säv, nate) och där man se att djuren utfordrats med vattenväxter även om huvuddelen av fodret kom från fuktäng. Även latrin har använts som gödning (hallon, smultron m.fl.). Några av de arter som räknas in i denna grupp kan även ha odlats i trädgården, till exempel äpple, körsbär, krikon och fläder.

De odlade växterna utgjordes av kryddor, rotfrukter och medicinalväxter (figur 1). Persilja, mejram, rova och kol var vanliga inslag i olika slags trädgårdar och kan inte specifikt knytas till en klosterträdgård. Koriander kan ha odlats i trädgården men eftersom den

<i>LAGER NR.</i>	3	4
GÖDSEL		
STARR	92	17
SÄV	26	3
NATE	15	2
LATRIN/ODLADE VÄXTER		
HALLON	100+	14
SMULTRON	100+	68
BJÖRNBÄR	3	
KÖRSBÄR	5	
ÄPPLE	1	
KRIKON	2	
FLÄDER	9	
ODLADE VÄXTER		
MEJRAM	4	2
PERSILJA	11	1
KORIANDER	2	
LUNGROT	1	4
RINGBLOMMA	1	
HJÄRTSTILLA		
ROVA	1	
OBESTÄMD KÅL	7	3
ULLTISTEL	1	
FINGERBORGSBLOMM	1	

Figur 1. Det arkeobotaniska innehållet i de analyse-

även importerades kan den tillförts jorden via latrin. Några av de påträffade arterna kan beskrivas som medicinalväxter: lungrot, hjärtstill, ringblomma, fingerborgsblomma och ulltistel.

Innehållet i proverna visade på lite olika typer av trädgårdodling. Det har funnits en kålgård där man

odlade grönsaker som kål och rovor. Det har också funnits en örtagård med kryddor som persilja, mejram och kanske koriander. Kanske ingick även odlingen av medicinalväxter som lungrot, hjärtstilla, ringblomma, fingerborgsblomma och ulltistel i denna trädgård eller så odlades dessa för sig. Flera av de påträffade växterna odlas fortfarande i klosterträdgården i Vadstena (figur 2-4). Kärnor från äpple, körsbär, krikon och fläder skulle kunna härröra från en fruktträdgård.

Figur 2. Ulltistel, Vadstena klosterträdgård

Figur 4. Fingerborgsblomma, Vadstena klosterträdgård

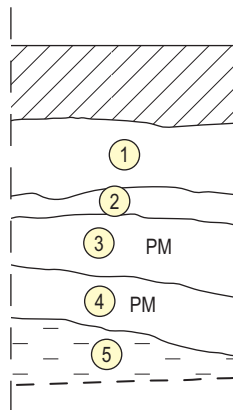

Figur 3. Koriander, Vadstena klosterträdgård

Litteratur

- BERGGREN, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 2: Cyperaceae. Swedish natural Science Research Council, Stockholm.
- BERGGREN, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 3: Salicaceae–Cruciferae. Swedish Museum of natural History, Stockholm.
- Hemsida, Digital Seed Atlas of the Netherlands:
<http://seeds.eldoc.ub.rug.nl/?pLanguage=en>
- JACOMET, S. 2006. Identification of cereal remains from archaeological sites. Archaeobotany Lab, IPAS, Basel University. Opublicerat kompendium.
- SCHWEINGRUBER, F. H. 1978. *Microscopic Wood Anatomy. Structural variability of stems and twigs in recent and subfossil woods from Central Europe*. Zug, Switzerland.
- SCHWEINGRUBER, F. H. 1990. *Anatomy of European woods*. Paul Haupt förlag, Bern, Stuttgart, Wien.
- Hemsida, wood anatomy of Central European species:
www.woodanatomy.ch

Bilaga 1. Profiliritning

- 1 Mörkgrå lerig silt, kluttar av kalkbruk.
- 2 Tunt skikt med ljus sand. Sättsand?
- 3 Mörkbrun homogen silt.
- 4 Ljusbrun lera.
- 5 Steril lera.

Kv Munkträdgården 2

Vadstena stad och kommun, Ög

L2010:1734

Profiliritning

Skala 1:20

Dnr 0270/20

2020-11-10 Helén Romedahl

Renritning Lasse Norr

Östergötlands museum genomförde i november 2020 en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Munkträdgården 2 i Vadstena, inom Vadstena medeltida och historiska stadsområde, L2010:1734. Arbetet utfördes med anledning av att en spillvattenledning till Gamla teatern skulle bytas ut.

Majoriteten av schaktet utgjordes av redan uppgrävda och sedan återfyllda massor med grus och sand. En liten sekvens med kulturlager fanns emellertid bevarad. Två av skikten var tydliga odlingslager och visade bl a på innehåll av odlade kryddor, rotfrukter och medicinalväxter.

ISSN 1403-9273

Rapport 2021:15